

Josep Vicent Boira

Frontera, ahir i avui. Una perspectiva valenciana

El País Valencià ha estat, tradicionalment, un país de frontera. La seua configuració geogràfica i el desenvolupament de la croada catalanoaragonesa que l'originà, expliquen el caràcter fronterer d'aquestes terres, caràcter que, si més no, s'ha mantingut durant quasi cinc segles.

L'aportació valenciana al concepte històric i geogràfic de frontera és interessant, perquè dins del seu context, no cal entendre aquest mot com una ratlla o una línia divisòria estricta i ben marcada entre dues nacions o estats. El mestre Vicenç Maria Rosselló s'ha encarregat moltes vegades de recordar que el concepte de frontera valenciana no era, al segle XIII —i tampoc més tard—, un límit polític, mort i tancat, sinó una realitat mòbil i dinàmica d'acord amb el front de batalla, el repartiment del poder i la configuració geogràfica del territori.

Des del segle XIII, quan les tropes de Jaume I "baixaven" cap al sud estenent la frontera de la Cristiandat, passant pels segles XIV, XV i XVI, la configuració geogràfica d'un país allargassat i obert a la mar, la presència de ciutats i viles ben poblades relativament prop de la línia de costa, les planes litorals dels nostres rius, espais agraris tradicionals de vida i riquesa del país, així com el seu passat històric han estat factors que convidaven a fer de les terres valencianes un dels escenaris privilegiats dels conflictes mediterranis. És ben cert que altres països del nostre entorn coneixeren problemes semblants: inseguretats, assalts i atacs diürns i nocturns, segrest de

béns i persones, separacions de famílies..., però la particularitat del Regne de València pot trobar-se en una altra característica definitòria: durant molt de temps hi va existir una minoria musulmana molt nombrosa, identificada a ulls dels cristians vells com una “cinquena columna” que, de vegades amb raó i d’altres sense, es pensava que operava a la rereguarda. És significativa la presència, a nombrosos mapes neerlandesos del Regne de València, de bosses dibuixades i diferenciades dels voltants i que vénen a coincidir amb la localització de les principals agrupacions de moriscos.

En aquest sentit cal entendre les expressions del rei Martí l’Humà, el 1401, referint-se a Alacant com una ciutat que s’havia “constituït en frontera de enamichs per mar e per terra e en parts perilloses”. Tot el regne, fins al 1609 i des de la seua fundació el 1238, s’havia constituït en “frontera”, interna i externa.

A partir d’ací, el concepte de frontera ha servit també per parlar d’un País Valencià dual. La frontera, dins del país, aviat esdevindria la fórmula d’explicació de la realitat valenciana: una realitat dual, lingüística i cultural, entre les zones de parla castellana i catalana. La frontera reapareixia amb força i esdevenia l’instrument de narració de la història valenciana i mare del dualisme tradicional que ha servit per explicar la característica intrínseca del país.

Tanmateix, ara per ara, la frontera ja no pot servir, al País Valencià per descomptat, però tampoc fora, per a explicar pràcticament res. Ni des del punt de vista sociològic, ni lingüístic, ni polític o econòmic. I la més evident de les proves és la crisi de les estructures administratives i polítiques que tenen, justament en la idea de frontera, la seua essència. I també en els intents de superació de fronteres com a forma de complementar visions, de superar malentesos i fins i tot de celebrar reconciliacions entre civilitzacions diferenciades per religions distintes.

Siguem clars. Avui, la major part de les construccions de base territorial (i per tant amb una frontera definida i viva) estan en crisi. L’Estat-nació, però també les regions (en el sentit europeu del concepte) i els municipis estan en crisi. Uns perquè es troben superats per les dinàmiques globals (mundialització, processos de convergència econòmica, crisi global, crisi ecològica...). Altres perquè no responen amb eficiència als reptes plantejats pels ciutadans (a Espanya, les fronteres autonòmiques han esdevingut impermeables a processos federalitzants, territorials i econòmics, de major volada) i els municipis perquè no tenen grandària suficient ni finançament adequat per a enfrontar-se a processos de caire metropolità i àdhuc regional o interregional. Però si tot això és veritat, no ho és menys que la clau de volta de la crisi no és, específicament, la forma administrativa i territorial que s’amaga darrere d’ells, sinó la lògica que els sustenta, que no és altra que el concepte de frontera o de límit administratiu i de poder clarament delimitat.

En el cas del País Valencià (i de Catalunya també), la realitat és més evident encara. Determinats processos no poden ser abastats des de l'escala autonòmica o regional, sinó des d'una aliança interregional dins d'una Europa també sense fronteres. Així, moltes "competències" o capacitats de gestió municipals locals i regionals s'haurien d'observar a escala més general: accessibilitat, transport i mobilitat, qualitat dels serveis, qualitat del medi ambient, dotació cultural, suport a la innovació i al teixit empresarial, creació i millora de l'ocupació, reducció de les disparitats dins les ciutats, etc. Els intents de construir un eix mediterrani actiu (sota la forma d'una euroregió o no, és a dir, amb una delimitació de competències o senzillament com un esforç de conjunció d'interessos) n'és una bona prova.

I és que la relació entre frontera i política ha estat i és evident. Durant molt de temps, ha estat la frontera qui ha definit la política. Podríem pensar que ha arribat el moment que la política "delimita", si escau, la frontera. Si parlem, per exemple, d'infraestructures, caldria preguntar-se quina política volem i quina infraestructura necessitem per a després establir, si escau, els límits del territori afectat i les administracions responsables i coordinables. Sincerament, pensem que, com hem dit algunes vegades, el potencial de creació de noves fronteres com a element essencial d'ordenació de la geografia humana i econòmica dels nostres països sembla esgotat. Avui, la frontera —qualsevol frontera—, comença a veure's com un entrebanc. Això ha passat, és clar, amb la frontera dels estats-nació, com recull de forma febaent la Comissió Europea en un dels darrers documents: "Les fronteres nacionals són amb freqüència un obstacle per al desenvolupament del territori europeu en el seu conjunt, i poden limitar el seu potencial de plena competitivitat" (*Document sobre la Cohesió 2007-2013*, p. 34). Per això, caldria preguntar-se si sembla oportú reviscolar la frontera —i discutir de fronteres—, quan la percepció creixent és buscar altres elements "d'exhibició geopolítica" d'un territori més adequat al temps que vivim. Però no sols la "frontera" és posada en dubte com a element estratègic d'ordenació. També la "frontera" com a concepte moral —contenedor de drets excloents— és atacada durament. La darrera prova és el llibre de Will Kymlicka —*Fronteras territoriales* (Trotta, Madrid, 2006)—, en què es dubta que a partir del concepte "frontera" puga construir-se cap teoria dels drets humans i de justícia social.

Tanmateix, de forma paradoxal, si bé molta gent està d'acord a criticar la "frontera" mentre siga de l'Estat-nació, no fa el mateix amb la "frontera" quan es tracta d'altres territoris. Un dels grans problemes actuals a Espanya és que justament les comunitats autònomes estan assumint el mateix esquema lògic de pensament que els estats-nació pel que fa a les fronteres. Avui, molts dels efectes de funcionament negatius que s'atribuïen als estats-nació clàssics i que es combatien (sobirania exclusiva i única, homogeneïtat cultural, diferenciació, construcció identitària excloent...) poden passar als territoris

regionals. I aquest és un gran perill que s'ha de combatre amb menys i no amb més "frontera". L'essència del concepte de territori —ja siga estatal, regional o local—, i de sobirania ha estat afectada per l'esclat de la mundialització, obrint les oportunitats d'interacció i de cooperació a diferents escales i nivells jeràrquics: ciutats amb estats, estats amb regions, unions de països amb veïns...

En resum, al nostre entendre, ens enfrontem a una crisi autèntica de la forma d'ordenació, d'organització i de divisió dels territoris. Per això, com a resposta, no hi podem proposar un pensament i una praxi nascuda de la mateixa forma de pensar que ha entrat en crisi. El 1990, el geògraf Francesc Nadal afirmava que es produeixen tres processos a l'hora de parlar d'un "projecte territorial": la delimitació dels homes, i per tant, l'adscripció a un determinat territori, la distribució geogràfica dels recursos públics i la disposició espacial de la xarxa burocràtica. Al nostre entendre, tots tres processos han estat profundament alterats en els darrers decennis i, per tant, el projecte territorial resultant haurà de ser necessàriament i qualitativament diferent. En primer lloc, la societat no és homogènia, és plural i les fronteres no poden delimitar drets i marcar exclusions respecte a determinades circumstàncies (drets humans, drets socials, etc.). Els recursos públics no són l'única font de serveis perquè la privatització de molts d'ells o la prestació privada subvencionada ha alterat l'esquema tradicional de pensament al respecte. I, en tercer lloc, la xarxa burocràtica s'ha complicat amb intervencions multinivell i multiterritorial, si més no amb la incorporació de Brussel·les, de les administracions regionals i de les noves formes de govern territorial (euroregions, comunitats de treball, xarxes de cooperació...).

Aquests canvis realment haurien de redireccionar el debat cap a una nova organització i ordenació del territori, abandonant la idea d'una nova i necessària divisió territorial (i, per tant, de la frontera nítida i exclouent) a qualsevol escala. A qualsevol. Almenys, aquesta és la meua perspectiva valenciana de l'afer.

